

**ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ МЕДИЧНИХ ОГЛЯДІВ ПРАЦІВНИКІВ,
ЗАЙНЯТИХ НА ВАЖКИХ РОБОТАХ ІЗ ШКІДЛИВИМИ ЧИ НЕБЕЗПЕЧНИМИ
УМОВАМИ ПРАЦІ, АБО ТАКИХ, ДЕ Є ПОТРЕБА У ПРОФЕСІЙНОМУ ДОБОРІ
ТА ОСІБ ВІКОМ ДО 21 РОКУ**

**LEGAL REGULATION OF CONDUCTING PHYSICAL EXAMINATIONS OF EMPLOYEES
DOING HEAVY WORK, WITH HARMFUL OR DANGEROUS WORKING CONDITIONS,
OR THOSE WHERE THERE IS A NEED FOR PROFESSIONAL SELECTION
AND PERSONS UNDER THE AGE OF 21**

**Конопельцева О.О., к.ю.н.,
асистент кафедри трудового права**

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена питанню проведення медичних оглядів працівників, зайнятих на важких роботах, роботах зі шкідливими чи небезпечними умовами праці, або таких, де є потреба у професійному доборі та осіб віком до 21 року. Проведення медичного огляду працівників є попереджувальним заходом, що має велике значення у створенні безпечних і здорових умов праці. Воно визначає економічний і соціальний розвиток країни й розглядається як чинник, безпосередньо впливаючий на виробничий процес і якість продукції.

Прийняття в Україні великої кількості нормативно-правових актів, що регулюють окремі питання проведення профілактичних медичних оглядів працюючих, створило певні законодавчі підвалини охорони їх здоров'я, особливо з важкими і шкідливими умовами праці, зокрема це стосується осіб віком до 21 року. Трудові відносини з ними знайшли відбиття в КЗпП України, Законі України «Про охорону праці», конвенціях і рекомендаціях МОП, нормативно-правових актах, прийнятих у їх розвиток. Проте, у вітчизняних правових документах недостатньо регламентовані вимоги щодо проведення попередніх і періодичних медичних оглядів, що може призводити до зловживань з боку роботодавців і зменшити правові гарантії працівникам у сфері охорони їх праці.

В Україні з 2007 року діє Порядок проведення медичних оглядів працівників певних категорій, затверджений наказом МОЗ України від 21 травня 2007 р., № 246 [1]. Ним визначено шляхи реалізації державної політики у сфері запобігання профзахворюванням, передбачено умови для врегулювання відносин між роботодавцями, працівниками й закладами охорони здоров'я; а також ідеться про підвищення відповідальності роботодавців і працівників за збереження здоров'я, а медпрацівників – за повноту і якість медоглядів.

Не слід замовчувати й те, що чимало працівників, відчуваючи симптоми професійного захворювання, приховують даний факт, боючись переведення на іншу роботу, менш оплачувану й позбавлення спеціальних доплат і пільг або взагалі звільнення з роботи.

Зазначені вищі підстави свідчать про наявність прогалин у правовому регулюванні, а також низки проблем щодо процедури проведення медичного огляду, які потребують комплексного вивчення й вирішення.

Ключові слова: медичний огляд, стан здоров'я, трудова функція, працівник, відсторонення від роботи, працездатність.

The article is devoted to the issue of conducting physical examinations of employees doing heavy work, with harmful or dangerous working conditions, or those where there is a need for professional selection and persons under the age of 21. Conducting physical examination of employees is a preventive measure that has a great importance in creating safe and healthy working conditions. It determines the economic and social development of the country and is considered as a factor that directly affects the production process and product quality.

The adoption in Ukraine a large number of normative legal acts regulating certain issues of conducting preventive medical examinations of workers created certain legislative foundations for the protection of their health, especially with difficult and harmful working conditions, in particular, this applies to persons under the age of 21. Labor relations with them were reflected in the Labor Code of Ukraine, the Law of Ukraine «On Labor Protection», conventions and recommendations of the ILO, normative legal acts adopted for their development. However, domestic legal documents do not sufficiently regulate the requirements for conducting preliminary and periodic medical examinations, which can lead to abuses by employers and reduce legal guarantees for employees in the field of labor protection.

In Ukraine, since 2007, the Procedure for conducting physical examinations of certain categories of workers, approved by the order of the Ministry of Health of Ukraine dated May 21, 2007, No. 246 [1], has been in effect. It defines ways of implementing the state policy in the field of prevention of occupational diseases, provides conditions for regulating relations between employers, employees and health care institutions; and it is also about increasing the responsibility of employers and employees for the preservation of health, and medical workers for the completeness and quality of physical examinations.

We should not keep silent about the fact that many workers, feeling the symptoms of an occupational disease, hide this fact, fearing transfer to another, lower-paid job and deprivation of special allowances and benefits, or dismissal from work altogether.

The above-mentioned reasons indicate the existence of gaps in the legal regulation, as well as a number of problems regarding the procedure for conducting a medical examination, which require comprehensive study and resolution.

Key words: medical examination, state of health, labor function, employee, suspension from work, capacity for work.

Запровадження воєнного стану в Україні та прийняття Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року, не відобразилося у правовому регулюванні, яке б дозволяло роботодавцю переносити строк проведення медичних оглядів працівників чи допускати до роботи працівників, які не пройшли такий огляд.

Відповідно до частини 1 ст. 169 КЗпП України зазначено, що роботодавець зобов'язаний за свої кошти забезпечити проведення попереднього (під час прийняття на роботу) і періодичних (протягом трудової діяльності) медичних оглядів працівників відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я про «Порядок проведення медичних оглядів працівників певних категорій» від 21 травня 2007 р. № 246 [1].

Проходження медичного огляду працівником є правовою підставою допуску працівника до виконання його трудової функції, а ухилення від проходження огляду дозволяє роботодавцю запровадити відсторонення від роботи без збереження заробітної плати, а також звільнити працівника, якщо проходження медичного огляду є обов'язковим.

Кодекс України про адміністративні правопорушення встановлює адміністративну відповідальність для працівників і роботодавців за порушення вимог законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці (частина 5 ст. 41). Це означає, що роботодавці не мають права допускати до роботи працівника, який не пройшов медичний огляд, до вирішення питання щодо можливості

працівника працювати в умовах дії конкретних та небезпечних виробничих факторів і трудового процесу.

Метою проведення медичних оглядів є:

- виявлення загальних захворювань, які є протипоказаннями для продовження трудової діяльності, пов'язаної з дією шкідливих чи небезпечних виробничих чинників;
- динамічне спостереження за станом здоров'я працівників, своєчасне виявлення початкових форм професійних захворювань, ранніх ознак впливу на здоров'я шкідливих чи небезпечних виробничих чинників;
- своєчасне проведення профілактичних і реабілітаційних заходів спрямованих на збереження здоров'я й відновлення працездатності працівників;
- визначення стану здоров'я працюючого (реєстрація показників) і можливості продовження виконання своєї трудової функції в умовах дії конкретних шкідливих чи небезпечних чинників виробничого середовища без його погіршення;
- вирішення в індивідуальному порядку питання про можливість працівника продовжувати роботу.

У чинному законодавстві України поняття медичного огляду не визначено. Проте, у правових джерелах здійснювалися спроби сформулювати поняття «медичний огляд». Наприклад, Н.М. Хуторян [2; с. 498] розглядає медичний огляд як визначення відповідності стану здоров'я працівника щодо придатності виконувати ту чи іншу роботу. При цьому не розкриває вчена всіх ознак, невід'ємних при такому огляді, а саме: суб'єктів, уповноважених його проводити та вказівки на обов'язок проходити працівника цю процедуру.

Цікаве визначення наводиться у навчальному посібнику з охорони праці [3; с. 529], де медичний огляд трактується як огляд працівників спеціальною комісією лікарів з обов'язковими лабораторними, клінічними й функціональними дослідженнями з метою з'ясування можливості допущення до виконання покладених на нього трудових обов'язків чи конкретної роботи (до професії), за станом здоров'я. З цього визначення виходить, що медичний огляд провадиться тільки для перевірки такої можливості, а це, у свою чергу, безпосередньо звужує цілі, заради яких здійснюється такий огляд.

На нашу думку, медичний огляд слід визначити як механізм фіксації стану здоров'я працівників, який є обов'язковим для проходження у закріплених законодавством випадках і порядку, що проводиться з метою встановлення відповідності стану здоров'я вимогам професії, спеціальності, кваліфікації, і виявлення захворювань, які за умови дії шкідливих або небезпечних чинників можуть загострюватися чи сприяти розвитку професійних захворювань, результат яких впливатиме на виникнення трудового правовідношення, його розвиток чи припинення.

Трудову правосуб'єктність працівника пов'язують з досягненням певного віку. За трудовим законодавством допускається прийняття на роботу лише осіб, які досягли 16 річного віку. Як виняток із загального правила за згодою одного з батьків або особи, яка його замінює (піклувальників) допускається прийняття на роботу осіб, які досягли 15-річного віку. Для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої роботи, яка не завдає шкоди здоров'ю й не порушує процесу навчання й у вільний від цього час по досягненні ними 14-річного віку, але за згодою одного з батьків або особи, яка його замінює (ст. 188 КЗпП України).

Положення про обов'язкове проходження щорічного обов'язкового медичного огляду особами віком до 21 року встановлено у ст. 169 КЗпП України. Дана норма лише фіксує вік, до якого повинен проводи-

тися щорічний обов'язковий медогляд неповнолітніх, а от з якого саме часу такий огляд має відбуватися, не зазначено.

Так, наприклад, ст. 9 Закону України «Про протидію захворюванню на туберкульоз» [4] передбачає проведення обов'язкових профілактичних медичних оглядів на туберкульоз малолітніх та неповнолітніх осіб включно і щороку. Однак, у частині 2 ст. 17 Закону України «Про охорону праці» [5] йдеться про відповідальність працівників за ухилення від проходження обов'язкових медичних оглядів працівників (зокрема, це поширюється й на осіб віком до 21 року). У Додатку 1 до Положення про медичний огляд працівників певних категорій [1] йдеться про те, що всі вони, в тому числі й віком до 21 року, «підлягають медичному огляду». Таке формулювання означає, що обов'язковий щорічний медичний огляд проводиться для осіб віком до 21 року з метою з'ясування їх придатності до виконання окремих видів робіт. У той же час спеціальних критеріїв і показників для визначення придатності цих осіб до таких робіт немає. Але в Конвенції № 124 Міжнародної організації праці «Про медичний огляд молодих людей із метою визначення їх придатності для підземних робіт у шахтах і рудниках» від 4 лютого 1970 р. [6] встановлено обов'язковий медичний огляд осіб віком до 21 року, які приймаються або вже зайняті на підземних роботах.

Процес підготовки й проведення медичного огляду має складну структуру та передбачає проведення ряд етапів, а саме:

1. Підготовчий етап, який полягає у тому, що установи державної санітарно-епідеміологічної служби щороку за заявкою роботодавця (його представника), а також за участі представника первинної профспілкової організації чи уповноваженої працівниками особи визначають категорії працівників, які підлягають попередньому (періодичному) медичному огляду.

До заяви роботодавця додаються: штатний розклад або витяг з переліком структурних підрозділів та всіх професій; дані лабораторних досліджень умов праці по всім професіям з визначенням усіх шкідливих та небезпечних факторів виробничого середовища і трудового процесу на конкретних робочих місцях працівників відповідно до гігієнічної класифікації праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості і напруженості трудового процесу.

2. Етап попереднього, періодичного медогляду полягає в тому, що санітарно-епідеміологічна служба за участю представника первинної профспілкової організації або уповноваженої працівниками особи до 1 грудня складає Акт визначення категорій працівників, які підлягають попередньому (періодичному) медичному огляду, за формою, наведеною в додатку 1 до Порядку № 246 [1].

З метою визначення категорій працівників, які підлягають попередньому (періодичному) медичному огляду роботодавець організовує лабораторні дослідження умов праці з визначенням шкідливих та небезпечних факторів виробничого середовища і трудового процесу на конкретних робочих місцях працівників відповідно до Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу», затверджених Наказом МОЗ України від 8 квітня 2014 р. № 248 [7], та подає ці дані (протоколи дослідження умов праці) до відповідного територіального органу Держпраці.

Шкідливі умови праці – це стан умов праці, за якого рівень впливу одного чи більше факторів виробничого середовища або трудового процесу перевищує допустимі гігієнічні нормативи і здатний чинити несприятливий вплив на здоров'я працівника.

Відповідно до Гігієнічної класифікації праці шкідливі умови праці поділяються на 4 класи: оптимальні, допустимі; шкідливі, небезпечні.

Шкідливі умови праці відносять до 3 класу, що за рівнем перевищення гігієнічних нормативів та вираженості можливих змін в організмі працівників поділяється на 4 ступеня.

До першого ступеня відносяться умови праці, що характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища та трудового процесу, які викликають функціональні зміни, що виходять за межі фізіологічних коливань (останні відновлюються при тривалішій, ніж початок наступної зміни, перерві контакту зі шкідливими факторами) та збільшують ризик погіршення здоров'я, зокрема і виникнення.

Другий ступень характеризується такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, які здатні викликати стійкі функціональні порушення та призводять у більшості випадків до зростання виробничо-обумовленої захворюваності та появи окремих випадків професійних захворювань, що виникають після тривалої експозиції.

Третью ступеню притаманний такий рівень шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, які, окрім зростання хронічної захворюваності (виробничо-обумовленої та захворюваності з тимчасовою втратою працездатності), призводять до розвитку професійних захворювань.

Четвертий ступень характеризується такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, що здатні призводити до значного зростання хронічної патології та рівнів захворюваності з тимчасовою втратою працездатності, а також до розвитку тяжких форм професійних захворювань.

При визначенні категорій працівників враховується назва шкідливих та небезпечних факторів і № пункту та підпунктів Переліку шкідливих та небезпечних факторів виробничого середовища і трудового процесу, при роботі з якими обов'язковий попередній (періодичний) медичний огляд працівників, а також назва робіт і № пункту та підпунктів Переліку робіт, для виконання яких є обов'язковим попередній (періодичний) медичний огляд працівників.

Під час прийняття на роботу, також у разі переведення на іншу роботу роботодавець повинен видати працівнику направлення на обов'язковий попередній медичний огляд за встановленою формою. В направленні повинна бути вказана характеристика умов праці працівника.

До Акту вносяться дані щодо чисельності працюючих за цією професією (стосується лише періодичних медичних оглядів, назву шкідливих або небезпечних чинників і номер підпунктів Переліку шкідливих та небезпечних факторів виробничого середовища трудового процесу, при роботі з якими попередній (періодичний) медичний огляд працівника є обов'язковим).

3. На підставі зазначеного Акта роботодавець протягом місяця складає у 4-х примірниках поіменні списки працівників, які підлягають періодичним медичним оглядам, за формою, що міститься в додатку 2 зазначеного Порядку, й погоджує їх у санітарно-епідеміологічній службі. Один примірник списку залишається на підприємстві (у відповідальній за організацію медогляду посадової особи), другий надсилається до закладів охорони здоров'я, третій – до закладу державної санітарно-епі-

деміологічної служби, четвертий – до робочого органу виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві й професійних захворювань України.

4. Для проведення медичного огляду роботодавець укладає з закладом охорони здоров'я договір або продовжує дію існуючого й подає йому список працівників, які підлягають медичному огляду.

Договір про проведення медичного огляду може бути укладено лише з тим закладом охорони здоров'я, що має другу, першу або вищу акредитаційні категорії, ліцензію на здійснення медичної практики, у якому створено комісію з проведення медичних оглядів працівників, зайнятих на важких роботах, роботах зі шкідливими чи небезпечними умовами праці або таких, де є потреба у професійному доборі та осіб віком до 21 року, а лікарі пройшли підготовку з професійної патології.

5. На підставі списку працівників, які підлягають періодичним медичним оглядам, заклад охорони здоров'я складає план-графік проведення останніх, узгоджує його з роботодавцем і закладом санітарно-епідеміологічної служби. У ньому вказуються конкретні строки проходження працівниками медоглядів, хоча в законодавстві граничних строків упродовж яких ці огляди мають бути проведені, не закріплено.

6. Комісія з проведення медоглядів проводить медогляд та вносить його результати до Картки працівника, який підлягає попередньому (періодичним) медичному огляду за формою, зазначеною в додатку 7 до Порядку № 246, і до Медичної картки амбулаторного хворого за формою 025/о, затвердженою наказом Міністерством охорони здоров'я України від 27 грудня 1999 року № 302 «Про затвердження форм облікової статистичної документації, що використовується в поліклініках (амбулаторіях)».

Картка працівника містить конфіденційну інформацію, що зберігається у закладі охорони здоров'я, що проводить медичний огляд на підставі укладеного договору з роботодавцем протягом трудової діяльності працівника.

Питання придатності до роботи в кожному окремому випадку вирішується індивідуально з урахуванням особливостей функціонального стану організму (характеру, ступеня прояву патологічного процесу, наявності хронічних захворювань), умов праці й результатів додаткових методів обстеження.

7. За результатами періодичних медичних оглядів (протягом місяця після їх закінчення) Комісія оформлює Заключний акт за результатами періодичного огляду працівників за формою згідно з додатком 9 до зазначеного Порядку. Роботодавець і представник профспілкової організації або уповноважена працівниками особа отримують по екземпляру такого акта. Строк зберігання Завершального акта – 5 років.

Отже, роботодавець зобов'язаний не допускати до роботи працівників, зайнятих на важких роботах, роботах зі шкідливими чи небезпечними умовами праці або таких де є потреба у професійному доборі та осіб віком до 21 року, які не пройшли попередній (при прийомі на роботу на роботу) та періодичний медичний огляди. Встановлення такого правила є цілком виправданим, оскільки ухилення від проходження медичного огляду є заходом забезпечення охорони праці, а його ігнорування є неприпустимим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про затвердження Порядку проведення медичних оглядів працівників певних категорій : наказ Мін. охорони здоров'я України від 21.05. 2007 № 246. Офіц. вісник України. 2007. № 55. Ст. 2241.
2. Бабаскін А.Ю.; Трудове право України : Академічний курс : підручник / за заг. ред. Н.М. Хуторян. Київ Від-во А.С.К., 2004. 608 с.
3. Охорона праці : навч. посіб. / Л.А. Катренко, Ю.В. Кіт, І.П. Пістун. 3-тє вид. переробл. і допов. Суми : Унів. кн., 2009. 540 с.

4. Про протидію захворюванню на туберкульоз : Закон України від 05.07.2017 №2586-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 49. Ст. 258.
5. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 №2694-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 49. Ст. 668.
6. Конвенція № 124 Міжнародної організації праці про медичний огляд молодих людей із метою визначення їх придатності до праці на підземних роботах у шахтах і рудниках : ратифікована Указом Президії Верхов. Ради УРСР від 04.02.1970 р. / Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1919–1964. Женева : Міжнар. бюро праці, 1999. Т. 1. 1180 с.
7. Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу : затв. наказом Мін. охорони здоров'я України від 08.04. 2014 № 248. *Офіц. вісник України*. 2014. № 41. Ст. 1098.